

JAHON IQTISODIYOTI INTEGRATSIYASI SHAROITIDA TARIFF SIYOSATINING AHAMIYATI

*Masofaviy elektron deklaratsiyalash
bojxona posti boshlig'i, mayor
Aktamov Akbar Aslan o'g'li
e-mail: aktamov07@mail.ru*

Annotatsiya. Mazkur maqolada jahon iqtisodiyoti integratsiyasi jarayonida tariff siyosatining tutgan o'rnini, uning global savdo oqimlariga, milliy iqtisodiyotlarga ta'siri va xalqaro raqobat muhitidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tariff siyosati yordamida davlatlar o'z ichki bozorlarini himoya qiladi, savdo balansini muvozanatlaydi va strategik tarmoqlarni qo'llab-quvvatlaydi. Statistika va xalqaro tajriba asosida tarif choralarining integratsiya sharoitida qanday ijobiy va salbiy oqibatlarga olib kelishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar : Jahon iqtisodiyoti, integratsiya, tariff siyosati, proteksionizm, savdo balansi, bojxona, iqtisodiy siyosat, xalqaro savdo.

Kirish

Global iqtisodiy integratsiya jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda bojxona tizimining roli va funksiyalari tubdan o'zgarib bormoqda. Ayniqsa, tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga solishda tarif siyosati bojxona siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida ajralib turadi. Milliy iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash, bojxona nazoratining samaradorligini oshirish hamda xalqaro savdo oqimlarini muvozanatlashtirishda tarif choralarining ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Tarif siyosati — bu davlat tomonidan tovarlarning import va eksportiga nisbatan belgilangan boj stavkalari orqali amalga oshiriladigan iqtisodiy regulyator bo'lib, u mamlakat ichki bozorini nohalol raqobatdan himoya qilishda, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning manfaatlarini asrashda va fiskal daromadlarni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bojxona organlari esa ushbu siyosatni to'g'ri va shaffof tatbiq etish orqali xalqaro iqtisodiy munosabatlarda muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Jahon savdo tashkiloti (WTO), Yevroosiyo iqtisodiy ittifoqi (YeOII) kabi xalqaro tuzilmalar bilan hamkorlikda amalga oshirilayotgan integratsion jarayonlar bojxona siyosatini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston Respublikasining jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi jarayonida tarif siyosatining tutgan o'rnini, uning samaradorligini oshirish yo'llari va xalqaro tajriba asosida takliflar ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy masala sifatida qaralmoqda.

Tarif Stavkasi (%)	Tovarlar soni	Umumiy ulush (%)
0% (imtiyozli)	7,083	62.7%
5%	2,500	22.1%
10%	1,200	10.6%
15%	300	2.7%
20%	100	0.9%
30%	50	0.4%
70%	27	0.2%
Jami	11,260	100%

O'zbekistonda Jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi sharoitida tarif stavkalarini qo'llash bilan bog'liq quyidagi muammolar yuzaga kelmoqda:

- Tarif siyosatining noturg'unligi ya'ni tarif stavkalarining tez-tez o'zgarib turishi yoki sektorlar bo'yicha bir xillikning yetarli emasligi
- Qarama-qarshi iqtisodiy manfaatlar ya'ni tarif siyosatida davlat fiskal manfaatlari (boj yig'implari ko'paytirilishi) bilan ichki ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish
- Statistik monitoringning pastligi ya'ni tarif siyosatining real iqtisodiy ta'sirini tahlil qilish uchun to'liq va ishonchli statistik ma'lumotlar yetarli emas.
- Jahon savdo tashkilotiga integratsiyalashuvdagi qarama-qarshiliklar ya'ni Jahon savdo tashkiloti (WTO) talablariga moslashishi zarur, bu esa milliy tarif siyosatini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Globalizatsiya sharoitida jahon davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy bog'liqlik tobora kuchayib bormoqda. Shu bilan birga, iqtisodiy integratsiyalar – Yevropa Ittifoqi, ASEAN, MERCOSUR, BMTga a'zo davlatlar o'rtasidagi savdo hamkorliklari, ko'plab mamlakatlarning ichki siyosatiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday holatda davlatlarning tariff siyosati strategik ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tariff siyosati va uning vazifalari

Yana shuni takitlab o'tish shartki tariff siyosati deganda biz albatta quyida takitlab o'tganimiz kabi bu davlat tomonidan import va eksport tovarlariga qo'yiladigan boj stavkalari orqali amalga oshiriladigan iqtisodiy siyosatning bir turi bo'lib, u quyidagi asosiy maqsadlarni ko'zlaydi:

1. Milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish.

Arzon import oqimining oldini olish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarga ichki bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlash imkoniyati yaratiladi.

2. Savdo balansini muvozanatlash.

Importni cheklash orqali davlatlar o'z valyuta zaxiralarini asraydi va eksportni rag'batlantiradi.

3. Byudjetga tushumlar.

Bojxona bojlaridan tushadigan daromad davlat byudjetining muhim qismini tashkil etadi.

4. Strategik tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash.

Fan-texnika, mudofaa, oziq-ovqat xavfsizligi kabi yo'nalishlarda importni cheklash orqali milliy taraqqiyotga zamin yaratiladi.

Statistik ma'lumotlar bilan misollar

Dunyo boj stavkalari darajasi: Jahon savdo tashkiloti (WTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda o'rtacha boj stavkasi rivojlangan davlatlarda 2.5% atrofida bo'lsa, rivojlanayotgan davlatlarda bu ko'rsatkich 8–10% ni tashkil etdi.

Yevropa Ittifoqi misolida: 1993 yilda yagona ichki bozor yaratilib, a'zo davlatlar o'rtasida barcha boj stavkalari bekor qilindi. Natijada savdo hajmi 10 yil ichida 60% ga oshdi.

Xitoy tajribasi: 2001 yilda Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lganidan so'ng, tariflarni bosqichma-bosqich pasaytirgan, ammo ba'zi strategik tarmoqlarda yuqori bojlarni saqlab qolgan. Natijada, Xitoy eksporti 2001–2021 yillarda 800% dan ortiq o'sdi.

Integratsiya sharoitida yuzaga keladigan muammolar

1. Ichki ishlab chiqaruvchilarning raqobatga bardosh bera olmasligi.

Bojlar bekor qilinganda chetdan arzon va sifatli mahsulotlar keladi, bu esa mahalliy kompaniyalarni inqirozga olib kelishi mumkin.

2. Tashqi iqtisodiy qaramlik kuchayishi.

Importga haddan ziyod tayanish strategik xavf tug'diradi.

3. Byudjet tushumlarining qisqarishi.

Tarif stavkalari pasayganda davlat byudjeti bojxona to'lovlaridan kamroq daromad oladi.

4. Ziddiyatli xalqaro munosabatlar.

Agarda bir davlat proteksionistik choralarni kuchaytirsa, bu boshqa davlatlar tomonidan norozilikka sabab bo'lishi mumkin.

Takliflar

1. *Tariff siyosatini moslashuvchan olib borish.*

Integratsiya sharoitida tariflar strategik tarmoqlarni himoya qiladigan, lekin ochiq bozor tamoyillariga zid bo'lmagan shaklda qo'llanishi kerak.

2. Mahalliy ishlab chiqaruvchilarga subsidiyalar ajratish.

Tashqi raqobatga bardosh bera oladigan darajada qo'llab-quvvatlash zarur.

3. *Milliy standartlarni kuchaytirish.*

Chet el mahsulotlari sifatsiz bo'lishining oldini olish uchun texnik, sanitariya va ekologik standartlar joriy etilishi lozim.

4. *Hududiy iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish.*

MDH, YeOI, ShHT kabi integratsiyalarda faol qatnashish orqali savdo hajmini oshirish va tarif masalalarini o'zaro muvofiqlashtirish kerak.

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti integratsiyalashgan sari davlatlarning tarif siyosatiga bo'lgan yondashuvi yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tariff siyosati — bu faqat iqtisodiy vosita emas, balki milliy xavfsizlik, strategik mustaqillik va barqarorlikni ta'minlovchi kuchli siyosiy instrumentdir. Shu sababli, bu siyosatni aniq, o'ylangan va xalqaro tajribaga asoslangan holda olib borish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon Savdo Tashkiloti (WTO).
2. *World Trade Report 2023: Re-globalization for a resilient, inclusive and sustainable future.* Geneva: WTO Publications, 2023.
3. Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M.
4. *International Economics: Theory and Policy.* 11th edition. Pearson Education, 2018.
5. Balassa, B.
6. *The Theory of Economic Integration.* London: Routledge, 2013.
7. Xitoy Xalq Respublikasi Rasmiy Statistika Qo'mitasi. *Statistical Yearbook of China 2022.*
8. O'zbekiston Respublikasi Bojxona qo'mitasi ma'lumotlari. <https://www.customs.uz>
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (CEIR). *Integratsion jarayonlarda O'zbekistonning ishtiroki va tashqi savdo siyosatining yo'nalishlari.* 2022.
10. Yevroosiyo Iqtisodiy Ittifoqi rasmiy axborot portali. <https://eec.eaeunion.org/>
11. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. *Economics.* 19th edition. McGraw-Hill Education, 2010.
12. Helpman, E., Krugman, P. *Market Structure and Foreign Trade.* MIT Press, 1985.
13. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi statistik hisobotlari. <https://www.invest.gov.uz>